

УДК 330.3.22 : 505

ЕЛЕМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

ELEMENTS ECONOMIC MECHANISM OF RATIONAL USE OF NATURAL RESOURCES AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

Оксана ДРЕБОТ,

*доктор економічних наук,
Інститут агроекології і
природокористування
Національної академії аграрних наук
України, Київ*

Oksana DREBOT,

*Doctor of Economics,
Institute of Agroecology and
Environmental Management of the
National Academy of Agrarian Sciences
of Ukraine, Kyiv*

Андрій ГАДЗАЛО,

*кандидат економічних наук,
Інститут агроекології і
природокористування
Національної академії аграрних наук
України, Київ*

Andriy GADZALO,

*Candidate of Economic Sciences,
Institute of Agroecology and
Environmental Management of the
National Academy of Agrarian Sciences
of Ukraine, Kyiv*

Проаналізовано наукові погляди щодо економічного механізму, окремі елементи природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Запропоновано структурно-функціональну схему економічного механізму збалансованого природокористування на регіональному, локальному і національному рівнях. Виділено принципи, які враховують специфіку запровадження фіскальних регуляторів природокористування. Обґрунтовано, що збалансоване природокористування відбувається за допомогою економічного механізму, який охоплює сукупність інструментів, економічних впливів, а також принципів та критеріїв, що у збалансованому взаємозв'язку сприяють досягненню оптимального співвідношення між економічно доцільними та екологічно безпечними видами природокористування.

Ключові слова: *економічний механізм, раціональне природокористування, економічна ефективність, природоохоронна діяльність.*

Scientific points of view concerning economic mechanism, some elements of use of natural resources and environmental protection are analyzed. Structural and functional scheme of economic mechanism of balanced use of natural resources at the regional, local and national levels is proposed. Principles that take into account the specifics of introduction of fiscal regulators use of natural resources are highlighted. Balanced use of natural resources performe through economic mechanism that includes a set of instruments, economic impacts, and the principles

and criteria which in the balanced relationship contribute to achieving optimum ratio between economically feasible and environmentally friendly types of use of natural resources is substantiated.

Key words: *economic mechanism, rational use of natural resources, economic efficiency, environmental protection activity*

Постановка проблеми. До глобальних проблем, спричинених науково-технічною революцією, належать раціональне використання, відтворення та охорона природних ресурсів від забруднення, деградації і виснаження. Насамперед це стосується земель – найважливішої складової частини біосфери. Високий рівень концентрації важкої промисловості, необґрунтовані масштаби меліорації земель, технократичний детермінізм й екологічний волонтаризм у розвитку і розташуванні продуктивних сил та фінансування природоохоронних заходів за залишковим принципом призводять до екологічної кризи.

Економічне зростання та підвищення рівнів споживання населення часто супроводжуються погіршенням стану навколишнього природного середовища. І лише після усвідомлення того, що довкілля вже не відповідає бажаним параметрам життя, починають упроваджуватися заходи щодо його покращення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць свідчить, що економічний механізм природокористування включає систему платежів за використання та забруднення природних ресурсів і систему пільг та кредитів, які надаються суб'єктам природокористування, штрафні санкції за нерациональне природокористування. Подальший розвиток ринкових процесів в українській економіці сприяє розширенню структури економічних механізмів управління та впровадження нових еколого-економічних інструментів, як зазначають вітчизняні науковці О.О. Веклич, О.В. Врублевська, О.І. Дребот, О.І. Фурдичко, Н.Г. Гречановська, О.П. Маслюківська, І.М. Синякевич, О.І. Шкуратов та інші [1, 2]. Вони розглядають еколого-економічний механізм як сукупність організаційних структур, форм господарювання, методів управління та правових норм, за допомогою яких суспільство використовує економічні й екологічні закони для задоволення власних потреб. Механізм використання та охорони природних ресурсів довкілля повинен базуватися на основних принципах екополітики: платності природокористування, оптимальності, пропорційності, економічної ефективності, відшкодуванні збитків та запобіганні шкоди для навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу. В економічній енциклопедії механізми природокористування визначаються як економічні механізми природокористування, зокрема щодо реалізації природокористування, національного раціонального природокористування, котре формується на міжгалузевій та міжрегіональній основі.

Економічний механізм – це сукупність різних форм і методів практичного використання економічних законів, зведених у певну систему відповідно до вимог об'єктивних законів розвитку природних систем [3].

Економіка природокористування охоплює дві групи пов'язаних між собою проблем:

- по-перше, як знайти і найефективніше використати необхідні у виробництві й споживанні ресурси;

- по-друге, як передбачити або ліквідувати забрудненість довкілля. Ці проблеми слід розв'язувати з урахуванням зміни потреб – особистих і громадських, споживчих і виробничих [4].

Основною метою економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності є:

- стимулювання шляхом упровадження еколого-економічних інструментів, за якими природокористувачі повинні зменшувати шкідливий вплив на довкілля, раціонально та ощадливо використовувати природні ресурси, зменшувати енерго- і ресурсомісткість одиниці продукції;

- створення за рахунок коштів, отриманих від екологічних зборів та платежів, незалежного від державного й місцевих бюджетів джерела фінансування природоохоронних заходів та робіт, що потребує розроблення і впровадження економічних механізмів регулювання природокористування [5, с. 7].

Виділяють два види елементів економічних механізмів та інструментів екологізації економіки загалом та природокористування зокрема: макроекономічні, котрі функціонують у межах всієї країни, та спеціальні, що орієнтовані безпосередньо на регулювання охорони навколишнього природного середовища й використання природних ресурсів [6]. Специфіка функціонування економічного механізму вирішення еколого-економічних суперечностей полягає в тому, що дії суб'єкта у процесі природокористування завжди корелюють між законами розвитку суспільства та законами природи.

Для досягнення конкретних позитивних результатів у всьому світі найбільш ефективним визнано застосування економічних, адміністративно-організаційних, соціально-економічних складових регулювання природокористування. Більше того, саме вони здатні не тільки стабілізувати екологічний стан, а й попередити його погіршення (рис.).

Оскільки система планування та управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів – це одна з центральних ланок усієї природоохоронної системи, керівництво і координацію діяльності цієї підсистеми здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство аграрної політики та продовольства України. При цьому необхідно враховувати, що в системі планового управління раціональним природокористуванням провідним є територіальний підхід.

Недостатня узагальненість економічних проблем природокористування в чинній Конституції України, а також суперечності в законодавчих актах у цій сфері не дають змоги розробити однозначний і ефективний механізм визначення й введення плати за користування природними ресурсами. Реалізація економічного механізму екологічної діяльності з урахуванням галузевих особливостей підприємств забезпечить перехід до збалансованого

типу економічного розвитку. Стратегія такого розвитку забезпечуватиме задоволення не тільки потреб сьогодення, але й майбутніх поколінь. Прихильники збалансованого розвитку здебільшого звертають увагу саме на попередження навантаження на навколишнє природне середовище як наслідок функціонування підприємств, що безпосередньо має незворотній характер.

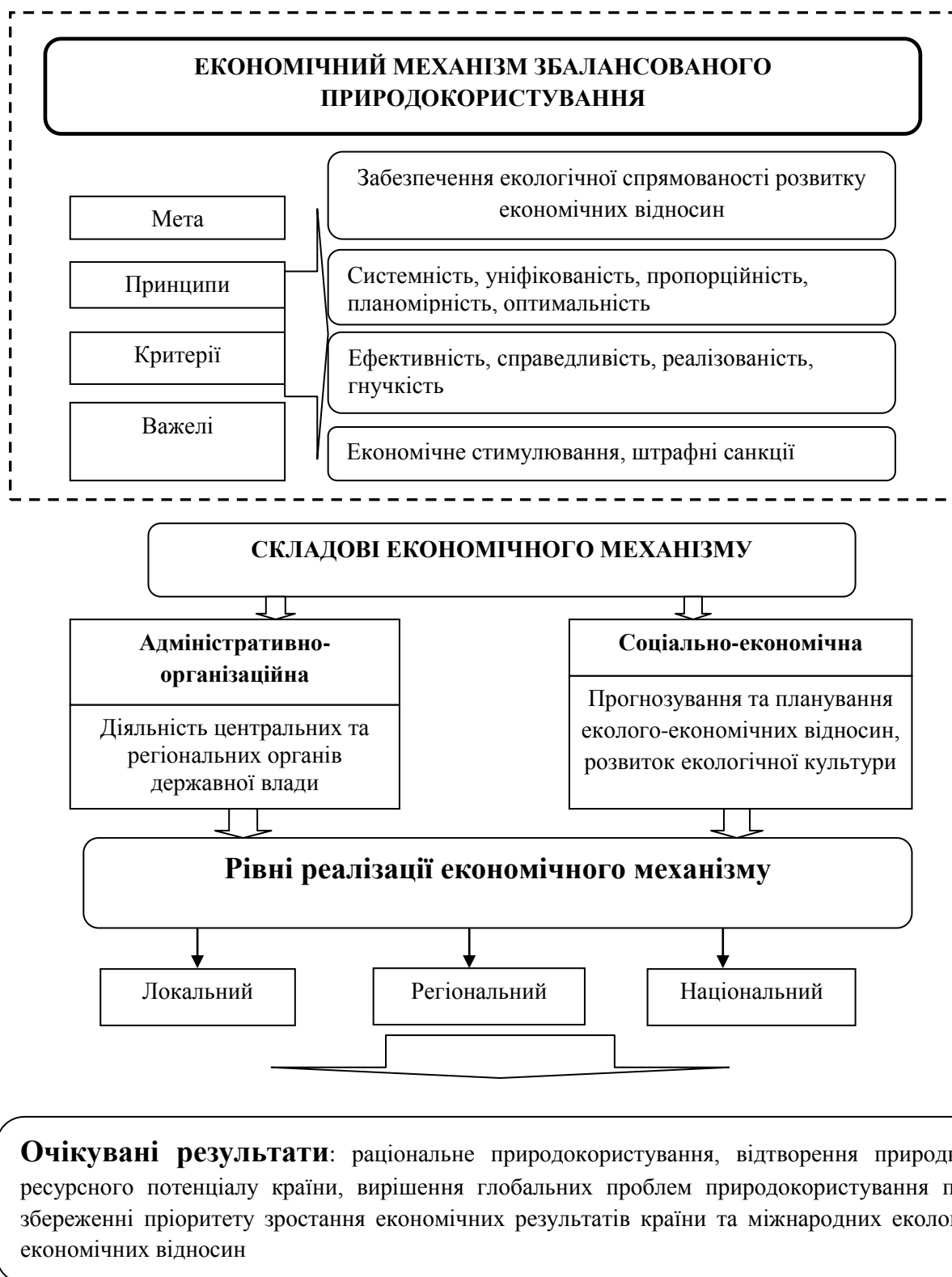

Рис. Структурно-функціональна схема економічного механізму збалансованого природокористування (розроблено авторами)

Система фінансування в умовах переходу до ринкової економіки формується на основі таких головних джерел: Державного бюджету України та місцевих бюджетів; фондів охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів; власних коштів підприємств; іноземних надходжень та інвестицій; інших позабюджетних коштів.

Економічний механізм природокористування за умови виконання цих завдань спрямований на досягнення основних принципів, а саме [7, с. 37]: економічне забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища реалізується за допомогою послідовного здійснення всіх економічних заходів, включених в економічний механізм; стимулююча функція полягає у створенні умов економічної зацікавленості підприємств і підприємців у дотриманні поставлених перед ними вимог екологічного законодавства.

Наукова розробка та практичне впровадження економічного механізму природокористування повинні відповідати принципам:

- системності – передбачає всебічну комплексну оцінку впливу виробництва на довкілля та його відповідні реакції. З позиції системного підходу жоден природний ресурс не може використовуватися чи охоронятися незалежно один від одного;
- пропорційності – означає погодженість у використанні природних ресурсів як за територією, так і галузями народного господарства, виключення порушень природних взаємозв'язків у навколишньому природному середовищі;
- планованості - перспективне і поточне планування раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля в остаточному підсумку приводить до зростання сукупного суспільного продукту, національного доходу і підвищення життєвого рівня громадян.

Названі принципи слід доповнити такими, які враховують специфіку запровадження фіскальних регуляторів природокористування.

Обґрунтовано, що збалансоване природокористування відбувається за допомогою економічного механізму, який охоплює сукупність інструментів, економічних впливів, а також принципів та критеріїв, що у збалансованому взаємозв'язку сприяють досягненню оптимального співвідношення між економічно доцільними та екологічно безпечними видами природокористування. Ключовим елементом механізму є система платежів природокористування, що створює фінансову основу і стимулює раціональне природокористування та охорону навколишнього природного середовища. Отже, економічний механізм є узагальненим критерієм природокористування.

Висновки. Основним негативним механізмом припинення екодеструктивної діяльності з боку природних систем може стати критичне зменшення асиміляційного потенціалу природних об'єктів та погіршення самовідновлюючого потенціалу власне біологічних видів. Таким чином, проблеми екологоорієнтованого розвитку природокористування потребують нових підходів до оцінки ефективності функціонування регіональних господарчих систем. Оцінка сучасного природокористування в Україні вказує на необхідність розроблення цільового економічного механізму впливу на різноманітних природокористувачів, щоб вони могли ставити перед собою мету

отримання прибутків від екологоорієнтованої дії в довготерміновій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О.О. Веклич. – К. : Укр. ін-т досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.
2. Костерін В. Екоподаткова трудова реформа – основа зеленої економіки [Електронний ресурс] / В. Костерін. – Режим доступу : http://www.greenparty.ua/news/news_23495.html.
3. Гаман П.І. Зміст економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності / П.І. Гаман // Бізнес-навігатор. – 2004. - № 5. – С. 12. – (Серія «Економіка і підприємництво»).
4. Костишин О.О. Механізм раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища [Електронний ресурс] / О.О. Костишин. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/110.pdf>.
5. Вишнякова А.М. Еколого-економічні проблеми раціонального використання територій (на прикладі приморських територій) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього природного середовища» / А.М. Вишнякова. – К., 2004. – С. 7.
6. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у 3 т. / відп. ред. С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
7. Costanza R. *An Introduction to Ecological Economics*. / Costanza R. - Stuttgart: Lucius & Lucius, 2001. – 355 p.

REFERENCES

1. Veklych O.O. *Ekonomichnyj mekhanizm ekolohichnoho rehuliuвання v Ukraini* / O.O. Veklych. – K. : Ukr. in-t doslidzhen' navkolyshn'oho seredovyscha i resursiv, 2003. – 88 p.
2. Kosterin V. *Ekopodatкова trudova reforma – osnova zelenoi ekonomiky* / V. Kosterin [Electronic resource]. – Available at : http://www.greenparty.ua/news/news_23495.html.
3. Haman P.I. *Zmist ekonomichnoho mekhanizmu pryrodokorystuvannia ta pryrodookhoronnoi diial'nosti* / P.I. Haman // *Biznes-navihator*. – 2004. – № 5. – P. 12. – (Serii «Ekonomika i pidpriemnytstvo»).
4. Kostyshyn O.O. *Mekhanizm ratsional'noho pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshn'oho seredovyscha* / O.O. Kostyshyn [Electronic resource]. – Available at : <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/110.pdf>.
5. Vyshniakova A.M. *Ekoloho-ekonomichni problemy ratsional'noho vykorystannia terytorij (na prykladi prymors'kykh terytorij)* : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.06 «Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha» / A.M. Vyshniakova. – K., 2004. – P. 7.
6. Mochernyj S.V. *Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t.* / vidp. red. S.V. Mochernyj. – K. : Akademiia, 2000. – T.1. – 864 p.
7. Costanza R. *An Introduction to Ecological Economics*. / Costanza R. – Stuttgart : Lucius & Lucius, 2001. – 355 p.